

УДК 332.146.2 (477.46)

*М. І. Дяченко,
к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань
А. В. Мовчанюк,
к. е. н., старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань*

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УМАНСЬКОГО РАЙОНУ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

*М. І. Diachenko,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Administration and
Administration, Uman National University of Horticulture, Uman
A. V. Movchanyuk,
Ph.D. in Economics, Senior Lecturer of the Department of Public Administration and Administration,
Uman National University of Horticulture, Uman*

THE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES OF THE UMAN DISTRICT IN DECENTRALIZATION CONDITIONS

У статті розглянуто стратегію розвитку сільських територій Уманщини на період до 2020 року. Окреслено основні проблеми розвитку сільських територій та можливі шляхи їх подолання. На основі стратегії розвитку сільських територій Уманського району передбачено збалансоване економічне зростання, покращення соціально-економічних умов життя та формування відтворювальних екосистем. Визначено основні функції сільських територій, що сприяють ефективному соціально-економічному розвитку села.

The article considers the strategy of development of rural territories from Uman district for the period up to 2020. The basic problems of development of rural territories and possible ways of their overcoming are determined. Based on the strategy of development of rural territories of the Uman district, balanced economic growth, improvement of socio-economic conditions of life and the formation of reproductive ecosystems are provided.

The basic functions of rural territories, which promote the effective socio-economic development of the village, are determined.

Ключові слова: *сільські території, сільські населені пункти, сільський розвиток, стратегія розвитку.*

Key words: *rural areas, rural communities, rural development, development strategy.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України, як демократичної, соціальної та правової держави, важливу роль відіграє запровадження реформи з децентралізації влади, яка вимагає вдосконалення системи розподілу функцій органів центральної та місцевої влади в створенні нової моделі управління сільськими

територіями. Саме в умовах процесу децентралізації влади з'являються нові можливості побудови ефективної системи територіальної організації влади, яка базується на принципах субсидіарності, повсюдності і фінансовій самодостатності та перспективи розвитку сільських територій, які проявляються у організації створення у громадах доступних соціальних послуг, адаптації та побудові ефективної форми розвитку аграрного сектору, об'єктів житлово-комунальної, соціальної інфраструктур для всіх груп сільського населення та інше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку сільських територій розглядається в працях вітчизняних вчених, таких як: О. Бородіна, В. Голян, П. Гайдуцький, Н.Зіновчук, М.Кропивка, Л.Лишенка, Ю. Лупенко, М.Маліка, В. Міщенко та інших.

Незважаючи на потужний доробок вітчизняної економічної науки щодо об'єктивної оцінки визначення сутності та змісту поняття «сільські території», розвитку сільських територій в умовах процесу децентралізації влади в Україні, місцевого розвитку і благоустрою окремих територіальних громад, потребує поглибленого дослідження розкриття основних суперечностей інституціональних передумов сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): Метою дослідження є аналіз теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації влади в Україні, а також визначення перспектив розвитку сільських населених пунктів на прикладі Уманського району Черкаської області.

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує продовольчу незалежність як Уманщини, так і Черкащини загалом. Занятість сільського населення сприяє створенню робочих місць, підтримує розвиток сільських територій, зберігає розселення та захищає суспільство від негативних наслідків.

Структура сільськогосподарського виробництва за останні 20 років зазнала значних змін, що відобразилися на якості життя мешканців сільських територій. Ціни на сільськогосподарські товари і харчову продукцію доходять до рівня розвинутих країн Європи, в той же час як заняття землеробством і тваринництвом не дає значного прибутку працівникам та їх сім'ям у сільській місцевості.

На сьогодні розвиток аграрного сектору України гальмується низкою нерозв'язаних проблем, які нагромадилися уже за період реформування, ключовою з яких є відсутність державної програми. Необхідність її розробки зумовлена тим, що до цих пір фактично не існує документа, який передбачав би комплексний та системний розвиток українського села на перспективу. Попередні програми будувалися за галузевими та вузькопроблемними принципами, їх основним завданням було збільшення виробництва в різних галузях. Через такий однобокий підхід склалася ситуація хибних пріоритетів та непослідовної державної політики щодо самого села, сільського населення та сільських територій в цілому.

Економічна ситуація сільського населення України характеризується низькою якістю життя, високим рівнем безробіття, монофункціональним типом використання робочої сили та нерозвиненістю виробничої та соціальної сфер. Для 55 відсотків сільського населення єдиним джерелом життєзабезпечення є господарювання на власних присадибних ділянках. Із розрахунку на одного жителя України припадає в середньому 0,8 га сільськогосподарських угідь [1, с.8]. Такий невеликий розмір землеволодіння не дозволяє населенню, зайнятому в домашньому господарстві отримувати достатні прибутки, що й зумовлює високий рівень бідності в сільській місцевості України.

Через низький рівень місцевого розвитку сільських територій, малі розміри земельних ділянок особистих селянських господарств, відсутність фінансових активів, техніки, високі ціни на засоби виробництва (насіння, худобу тощо), низьку якість інфраструктури та відсутність доступу до ринків збуту невеликі господарства неспроможні отримувати додану вартість та забезпечувати позитивний цикл накопичення інвестицій [2, с.84]. Отже, найгострішими проблемами на селі залишається відсутність мотивації до праці, безробіття, бідність та трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної ситуації та відмирання сіл.

Упродовж усього періоду державної незалежності України розвиток аграрного сектору та сільських територій залишається одним із основних пріоритетів економічної політики нашої держави. Цій проблемі присвячено значну кількість публікацій науковців П. Гайдуцького, М. Маліка, П. Лисенка, М. Кропивка, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, О. Павлова, П. Шаповалова, В. Юрчишина та інших, а на урядовому рівні прийнято цілу низку програм, спрямованих на відродження українського села та підвищення ефективності функціонування вітчизняного АПК.

Водночас на практиці більшість урядових заходів не дали очікуваного ефекту, а окремі позитивні тенденції, як відмічають науковці інституту регіональних досліджень В.В. Борщевський Х.М. Притула, В.С. Крупін, І.М. Куліш та інші, тенденції нівелюються погіршенням соціально-демографічної ситуації на селі, посиленням монополізації аграрного ринку, тінювим обігом земельних ресурсів тощо.

Саме необхідність поліпшення соціально-економічного благополуччя в сільській місцевості України, в тому числі і в Уманському районі, й здійснення певних кроків у цьому напрямку змусило розробити стратегію розвитку району на найближчі роки (до 2020 року). Дана стратегія розроблена на підставі Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів, з урахуванням Державної стратегії регіонального розвитку України», «Стратегії розвитку Черкаської області до 2020 року» та інших документів із використанням кращого європейського і українського досвіду, галузевих стратегій, напрацювання за останні роки [6].

Розробці концепцій та загальних генеральних планів соціально-економічного розвитку має передувати проведення соціальних обстежень та паспортизація сільських населених пунктів і сільських територій.

Уманський район розташований в південно-західній частині Черкаської області і є одним з найбільших в Україні. Його територія складає 1400 кв. км. Чисельність наявного станом на 01.01.2017 року населення складає 14130 жителів, що мешкають у 53 населених пунктах. Основу економіки Уманського району традиційно складає сільськогосподарське виробництво. Основними виробниками сільськогосподарської продукції є 34 великотоварних підприємства, які обробляють 60,5 відсотка орних земель району (64 тис. га ріллі). Крім того, на 9,7 тис. га здійснюють виробничу діяльність 71 фермерське господарство, особисті селянські господарства мають в обробітку більше 23,5 тис. га ріллі.

Але аграрний сектор на сучасному етапі не в змозі забезпечити достатню зайнятість для сільського населення. Слабкі можливості для зайнятості та занепад соціальної інфраструктури та загального старіння населення, що створює додатковий тиск на міста області і прискорює занепад традиційних сіл. Села стало не перспективним для молоді і фактично вимирає, як правило, там живуть люди старшого віку. За останні 5 років чисельність сільського населення Уманщини скоротилась на 1200 осіб. Село швидкими темпами втрачає культурну, соціальну й економічну інфраструктуру. Вирішення соціальних проблем на селі неможливе без економічного підґрунтя і розвитку виробництва, але кінцевою метою є підвищення доходів людей і покращення рівня їх життя через розбудову сіл, створення нових робочих місць, зростання рівня заробітної плати селян. Сьогодні фактично не функціонує на селі служба побуту, закриваються підприємства торгівлі в малих і віддалених селах. Таке становище потребує всебічного підходу до розвитку села, головним чином за допомогою політики і втручання органів влади (обласних і місцевих) доповнених діями, які можуть виконуватися за допомогою розроблених стратегічних заходів. Мова в даному випадку йде про необхідність вироблення нової ідеології розвитку сільських територій, спроможної змінити ставлення держави до селян, покращити психологічний клімат на селі, подолати невпевненість сільського населення у своєму майбутньому, повернути його довіру до влади [3, с.22].

Важливе значення для розвитку сільських територій мають неаграрні види бізнесу, як одна з умов збереження сільського населення на цих територіях. Це такі види бізнесу як: народні промисли і ремесла, сільський зелений туризм тощо.

Так на території району працює 4 музеї:

- музей-садиба К.М. Дерев'янка в с. Косенівка;
- ладижинській краєзнавчий народний музей;
- музей І.Д. Черняхівського в с. Оксанина;
- музей народного побуту та етнографії в селищі Бабенка.

Вони відіграють важливу роль у збереженні надбань минулого, встановленні національного самоусвідомлення через постійно діючі експозиції.

Справжнім центром гончарства є с. Громи.

В селі Полянецьке функціонує садиба сільського зеленого туризму «Лялькова хата», де є можливість не лише побачити найрізноманітніші види ляльок-мотанок, а й спробувати створити під керівництвом майстрів свій унікальний оберіг.

Одним з найцікавіших туристичних об'єктів Уманщини, безпосередньо, є водяний млин в с. Піківець, який являє собою архітектурну пам'ятку району.

Тому для розвитку та поширення таких видів бізнесу на сільських територіях необхідно створення системи навчально-консультативної підтримки у формі спеціалізованих навчальних програм з основ підприємництва. Базою таких послуг в Уманському районі може бути кафедра туризму та готельно-ресторанної справи Уманського національного університету садівництва. Іншою, не менш важливою умовою збереження населення на сільських територіях є якісні медичні послуги.

Основною метою розробки стратегії є визначення пріоритетних напрямів розвитку Уманського району на довгостроковий період та здійснення планомірних послідовних заходів по максимальному наближенню рівня життя мешканців району до європейських стандартів за рахунок збалансованого використання внутрішнього і зовнішнього потенціалів та збереження унікальних духовних та культурних традицій.

Прогнозується, що реалізації стратегії розвитку сільських територій Уманського району до 2020 року дасть можливість створити реальні умови для піднесення життєвого рівня населення, вирішення соціальних проблем на основі стабілізації економіки, підвищення ефективності роботи господарського комплексу шляхом структурних перетворень, використання наявних природних, мінерально-сировинних та трудових ресурсів, забезпечення екологічної та техногенної безпеки.

Проаналізувавши порівняльні переваги, виклики та ризики, які мають місце в Уманському районі, а також врахувавши можливості впливу на вирішення існуючих проблем, слід було б першочергову увагу зосередити на:

- залученні відповідно до законодавства на паритетних добровільних умовах до розвитку сільських територій суб'єктів підприємництва, що здійснюють свою виробничу та іншу комерційну діяльність у сільській місцевості, або ж за рахунок продукції, виробленої в сільській місцевості;
- підтримку малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції;
- спрямування фінансових потоків на розбудову соціальної інфраструктури сільських територіальних громад, що мають позитивні тенденції розвитку та більшу кількість сільських жителів;
- підвищення якості торговельного обслуговування сільського населення підприємствами споживчої кооперації;
- відновлення мережі об'єктів побутового обслуговування в сільській місцевості;

- збільшення чисельності суб'єктів господарювання, що надають побутові послуги на селі, та розширенні практики виїзного обслуговування сільського населення;
  - забезпечення надання в сільській місцевості якісних освітніх та медичних послуг.
- Досягнення стратегічної цілі передбачається через реалізацію трьох операційних цілей, а саме:
- підвищення рівня ефективності виробництва в аграрному секторі;
  - розвиток сільських територій;
  - комплексний розвиток територій в інтересах територіальних громад.

В сучасних умовах розбудова села є переважно сферою відомчої прерогативи. Галузеві міністерства здійснюють управління соціально-виробничою діяльністю села за своїми напрямками та інтересами переважно не координують і неефективно. Тому такий підхід вимагає зміни принципів, методів і технологій управління сільськими територіями. Створення належного соціального середовища на селі може бути вирішене лише за умови відпрацювання чітко окресленої стратегії та тактики, скоординованих дій сільських громад, органів місцевого самоврядування [5, с.179].

Ми вважаємо, що основними концептуальними напрямками формування соціальної інфраструктури на селі є децентралізація управлінських функцій держави на користь місцевого самоврядування, забезпечення реального самоуправління на рівні територіальних громад та фінансового забезпечення, саме в умовах децентралізації розширюються можливості розвитку сільських територій.

Останні події в Уманському районі свідчать про те, що люди в місцевих громадах готові об'єднуватися й брати на себе ініціативи розвитку. Так, першим кроком до реалізації впровадження державної політики, щодо децентралізації влади на території Уманщини стало проведення 29.10.2017 року місцевих виборів з метою об'єднання восьми сільських громад в Паланську сільську раду. Це є відображення нового стилю поведінки громадян відмінного від минулого. Такі нові реалії виникли в результаті чисельних національних та міжнародних зусиль з розвитку громад, які в значній мірі вплинули на процес сільського розвитку.

Висновки. Розвиток Уманського району визначений у стратегії розвитку сільських територій на період до 2020 року концентрується на ключових, найперспективніших напрямках, які були виявлені на основі аналізу потенціалу сильних та слабких сторін району, можливих сценаріїв розвитку держави та зовнішнього світу. Дана стратегія визначає розвиток лише найважливіших, пріоритетних для району галузях та сфер діяльності, при цьому залишаючи не менш важливим компонентом виконання необхідної організаційно-розпорядної діяльності. Щоб досягти сталого розвитку сільських територій необхідно постійно шукати і зміцнювати переваги свого району, розуміти, які функції району можуть і повинні розвиватися, що гальмує просування до цілі та як усунути перешкоди.

Пріоритетні напрями розвитку району потребують мобілізації всіх ресурсів для досягнення запланованих цілей. Всього цього можна буде досягти в повному обсязі тільки за умови тісної співпраці та активності громади Уманського району.

Список літератури.

1. Малік М.Й. Сталий розвиток сільських територій на засадах раціонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва /М.Й. Малік, М.А. Хвесик// економіка АПК. – 2010. - № 5. – С. 3-12.
2. Павлов О.І. Сільські території України: Монографія /О.І. Павлов. – Одеса: вид-во «Астра». – 2014. – 367 с.
3. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України /П.Т. Саблук// Вісник аграрної науки. – 2006. - № 5. – С. 21-23.
4. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки /В.В. Юрчишин// Економіка АПК. – 2005. - № 3. – С. 3-10.
5. Крупін В. Є. Ціннісні орієнтири управління розвитком сільських територій / В. Є. Крупін // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2012. – № 748. – С. 176–181.
6. Стратегія розвитку Уманського району до 2020 року. Рішення VI чергової сесії Уманської районної ради від 26 жовтня 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://umanrada.gov.ua/cat_sessions.

References.

1. Malik, M. and Hweisick, M. (2010), «Sustainable development of rural territories on the basis of rational nature management and ecologically safe agro-industrial production», *Economy of agroindustrial complex*, vol. 5, pp. 3-12.
2. Pavlov, O. *Rural areas of Ukraine*, Astra, Odessa, Ukraine.
3. Sabluk, P. (2006), «The development of rural areas is the key to the revival of agrarian Ukraine», *Bulletin of Agrarian Science*, vol. 5, pp. 21-23.
4. Yurchyshyn, V. (2005), «Rural areas as the system-forming factors of the agrarian sector of the economy», *Economy of the agroindustrial complex*, vol. 3, pp. 3-10.
5. Krupin, V. (2012), «Valuable guidelines for the development of rural areas», *Lviv Polytechnic*, vol. 748, pp. 176-181.
6. The official site of the Uman district council (2016), «Strategy of development of Uman region till 2020», available at: http://umanrada.gov.ua/cat_sessions (Accessed 4 January 2018).

Стаття надійшла до редакції 10.01.2018 р.